Esseitä poliittisesta ja työn taloustieteestä

Salla Simola

Miten työllisyys reagoi, kun työnantajien työkyvyttömyyseläkemaksut sidotaan heidän työntekijöidensä työkyvyttömyyseläketapauksien määrään? Kuinka suuri osuus palkkaerojen kasvusta palkansaajien välillä selittyy yrityksiin liittyvillä tekijöillä ja kuinka suuri osuus työntekijöiden ominaisuuksilla? Miten polarisoituneena Suomen viimeinen vuosisata näyttäytyy eduskunnan täysistuntopuheisiin perustuvan kvantitatiivisen mittarin valossa? Väitöskirjani pyrkii vastaamaan näihin työn ja poliittisen taloustieteen kysymyksiin. Se sijoittuu työn ja poliittisen taloustieteen sekä julkistaloustieteen alueille ja hyödyntää monipuolisesti sekä mikroekonometriasta tuttuja kvasikokeellisia menetelmiä että tekstinkäsittely- ja tietojenkäsittelytieteestä tuttuja, osittain koneoppimisen alueelle sijoittuvia menetelmiä.

Väitöskirjan ensimmäinen essee tarkastelee palkkaerojen kehitystä Suomessa 1990-luvun puolivälin jälkeen. Palkkaerot palkansaajien välillä ovat kasvaneet Suomessa viimeisten vuosikymmenten aikana. Samaan aikaan myös erot yritysten maksamien keskipalkkojen välillä ovat nousseet. Nämä samanaikaiset kehityskulut ovat saaneet kehitystä seuranneet arvuuttelemaan, voisiko palkkaerojen kasvu heijastella yrityssektorilla tapahtuvia muutoksia, kuten yritysten tuottavuuskehityksen eriytymistä, tai uusien yritysten syntymistä perinteisten palkkaneuvotteluinstituutioiden ulottumattomiin. Ensimmäinen essee osallistuu tähän keskusteluun erottelemalla yrityksistä ja työntekijöiden ominaisuuksista johtuvat tekijät palkkaerojen kasvun synnyssä empiirisesti toisistaan.

Kirjoitus perustuu Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa 20.11.2020 tarkastettuun taloustieteen väitöskirjaan *Essays in labor and political economics*. Vastaväittäjänä toimi apulaisprofessori Janne Tukiainen Turun yliopistosta ja kustoksena professori Marko Terviö Aalto-yliopistosta. KTT Salla Simola (salla.simola@storytel.com) työskentelee data scientistina Storytelilla.

Työntekijän palkan voidaan ajatella muodostuvan työntekijäkohtaisesta ja yrityskohtaisesta osasta. Työntekijäkohtaisia palkkaan vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa koulutus, kokemus ja työntekijän kyvyt, yrityskohtaisia vaikkapa yrityksen tuottavuus. Empiirisenä haasteena on, että tällaisia palkkaukseen vaikuttavia työntekijöiden ja yritysten ominaisuuksia on lukuisia, ja niitä kuvaavien muuttujien kerääminen on joko populaatiotason aineiston saatavuuden tai ominaisuuksien ei-mitattavuuden takia käytännössä mahdotonta. Siksi harhattomuuteen pyrkivän palkkamallin täytyy huomioida nämä tekijät jollain muulla tavalla.

Käytän palkkaerojen analyysissa niin kutsuttua AKM-mallia (Abowd, Kramarz ja Margolis 1999). Mallin ideana on, että työntekijöiden ja yritysten havaitsemattomat, mutta lyhyellä aikavälillä samana pysyvät ominaisuudet voidaan sisällyttää palkkaregressioon yritys- ja työntekijäkohtaisten kiinteiden vaikutusten avulla. Yrityskohtaisten (ja vastaavasti työntekijäkohtaisten) kiinteiden vaikutusten varianssia voidaan sitten käyttää mittaamaan yrityskohtaisen palkkakomponentin vaihtelua työntekijöiden välillä. Kun malli estimoidaan erikseen useammalle muutaman vuoden ajanjaksolle, voidaan varianssin *muutoksia* ajanjaksojen välillä käyttää palkkaerojen muutosten ymmärtämiseen (Card, Heining ja Klein 2013).

Tuloksista havaitaan, että muutamista kansainvälisistä tutkimuksista poiketen yrityskohtaisen palkkakomponentin vaihtelu ei Suomessa ole aikavälillä 1995–2013 kasvanut, vaan pysynyt ennallaan tai jopa hiukan vähentynyt. Keskipalkkojen erot yritysten välillä ovat kasvaneet ensisijaisesti siksi, että palkkaerot eri ammattiryhmien välillä ovat kasvaneet. Koska eri alojen työntekijät ovat epätasaisesti jakautuneet yritysten kesken, yritysten keskipalkatkin eriytyvät.

Ammattiryhmien välisten palkkaerojen kasvu vastaa leijonanosaa, 95 prosenttia, palkkaerojen kasvusta. Tulos on yhteensopiva esimerkiksi rutiiniharhaisen teknologisen muutoksen teorian kanssa, jossa tietojenkäsittelyresurssien halpeneminen johtaa rutiinitehtäviä sisältävien tehtävien korvaamiseen pääomalla ja siten rutiinityön kysynnän vähenemiseen.

Väitöskirjan toisessa esseessä tarkastelen Suomen eduskunnan täysistuntopuheiden perusteella piirtyvää kuvaa Suomen politiikan polarisoituneisuudesta. Poliittisten asenteiden ajautuminen kohti ideologisia ääripäitä on etenkin viimeisen vuosikymmenen aikana herättänyt keskustelua sekä Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa ensimmäinen Suomea koskeva kuvaus ideologisen polarisaation pitkän aikavälin trendeistä poliittisen vasemmiston ja oikeiston välillä.

Aineisto koostuu täysistuntopuheista yksikamarisen eduskunnan olemassaolon alusta eli vuodesta 1907 vuoteen 2018. Käsittelen täysistuntopöytäkirjat tekstintunnistusmenetelmiä käyttäen, valikoin täysistuntopöytäkirjoista koneellisesti puheosiot ja linkitän täysistuntopuheenvuorot kansanedustajamatrikkelin tietoihin. Matrikkeli sisältää joitakin keskeisiä taustatietoja kansanedustajista, muun muassa sukupuolen, vaalipiirin ja tämän tutkimuksen kannalta tärkeimpänä heidän puoluekantansa. Rakennan tekstiaineiston perusteella sanaston, joka koostuu kaikista tekstiaineistossa esiintyvistä kahden peräkkäisen sanan fraaseista (*bigrammeista*).

Käytän poliittisen puheen polarisoituneisuuden mittarina Gentzkown, Shapiron ja Taddyn (2019) tutkimuksessaan esittämää tunnuslukua. Tunnusluku rakentuu yksittäisen fraasin

polarisoituneisuudelle. Yksinkertaistettuna polarisoitunut fraasi on sellainen, jota joko vasemmisto tai oikeisto on käyttänyt tilastollisesti huomattavasti vastakkaista poliittista ryhmittymää enemmän. Esimerkiksi vuonna 1923 aineiston vasemmistolaisin fraasi on ”kansalaissodan jälkeen”, joka esiintyy yksinomaan vasemmistopuolueiden puheessa.[1] Vuositasolla tunnusluku mittaa kunakin vuonna käytettyjen fraasien keskimääräistä polarisoituneisuutta. Jos tunnusluvun arvo on jonain vuonna korkea, politiikkaa tuntevan kuulijan on helppo yhden tuon vuoden täysistuntopuheenvuoroista satunnaisesti poimitun fraasin perusteella päätellä puhujan poliittinen ryhmittymä.

Ensisijaisena kiinnostuksen kohteena tutkimuksessani ovat erot vasemmisto- ja oikeistopuolueiden käyttämässä kielessä, ja ennen kaikkea erojen kehitys yli sadan vuoden tarkasteluajanjakson aikana. Eroavaisuuksia syntyy sekä siitä, *mistä* puhutaan että siitä, miten puhutaan. Käyttämäni polarisaatiotunnusluku kuvaa siis sekä eroja puolueiden agendassa että aiheille annetuissa tulkinnoissa (*framing*).

Tulosten valossa Suomen viimeiseen vuosisataan mahtuu useampi polarisoitunut ajanjakso. Selkeimpänä esiin nousee 1970-luku, jolloin erot vasemmisto- ja oikeistopuolueiden puheessa ovat laajimmillaan. 1970-luvulla politiikkaa värittivät populistinen Suomen Maaseudun Puolue ja vasemmistolaisen SKDL:n piirissä suosiota kerännyt neuvostomyönteinen taistolaisuus. Vaikka SMP ja niin kutsuttu Vennamo-vaikutus erottuvatkin aineistossa etenkin puheenvuorojen määrällä mitattuna, suurimmat erot poliittisessa puheessa näkyvät SKDL:n ja muiden puolueiden välillä. 1970-luvun vasemmistolaisimpien fraasien joukkoon lukeutuu useita ulkopoliittisia fraaseja (esikäsiteltyinä esimerkiksi ”suome neuvostoliito”, ”ystävyys yhteistyö”, ”sosialistist maide”, ”saks demokraattis”).

1990-luvulta lähtien poliittisen puheen polarisoituminen vasemmiston ja oikeiston välillä on hiljalleen kasvanut. Tämänhetkinen polarisaation taso on tutkimukseni valossa kuitenkin edelleen vaatimaton verrattuna 1970-luvun huippulukemiin. Kehitys monipuoluejärjestelmään ja suhteelliseen vaalitapaan nojaavassa Suomessa poikkeaa siis selvästi majoritaarisen kaksipuoluejärjestelmän Yhdysvalloista, jossa kongressipuheen polarisoituminen on noussut jyrkästi 1990-luvun puolivälistä alkaen tähänastisiin huippulukemiinsa (Gentzkow, Shapiro ja Taddy 2019).

Tutkimuksen viimeisessä esseessä tutkitaan, ovatko työnantajien omavastuut onnistuneet vähentämään työkyvyttömyyseläkkeiden määrää Suomessa ja millaisia muita työllisyysvaikutuksia työnantajien omavastuulla on ollut. Essee on kirjoitettu yhdessä Brandeisin yliopiston apulaisprofessorin Amelia Hawkinsin kanssa.

Työnantajien omavastuut ovat suomalaisen työkyvyttömyyseläkejärjestelmän erityispiirre. 2000-luvulle asti käytössä olleessa omavastuumallissa työnantaja maksoi suoraan koostaan riippuvan prosenttiosuuden työkyvyttömyyseläkkeen kustannuksista, jos työntekijä jäi työkyvyttömyyseläkkeelle keskisuuresta tai suuresta yrityksestä.[2] Työnantajan omavastuut

[1] *Oikeiston keskuudessa sisällissodasta käytettiin usein nimitystä ”vapaussota”.*

[2] *Omavastuumallia seurannut, nykyisin käytössä oleva maksuluokkamalli eroaa yksityiskohdiltaan omavastuumallista, mutta perusperiaate työkyvyttömyyseläkemaksujen määräytymisestä osittain yrityksen omien työkyvyttömyyseläketapauksien perusteella on pysynyt ennallaan.*

antavat työnantajalle kannustimen pyrkiä vähentämään työntekijöidensä työkyvyttömyyseläkkeitä ja panostamaan ennaltaehkäisevään, työkykyä ylläpitävään toimintaan tai osatyökykyisen työssäkäyntiä tukeviin järjestelyihin.

Työnantajan omavastuut ovat nostattaneet myös kritiikkiä niistä aiheutuvien toisen suuntaisten kannustimien takia. Kritiikin perusteena on, että omavastuujärjestelmä nostaa ikääntyneen tai vain osittain työkykyisen työntekijän palkkaamiseen liittyvää riskiä ja voi siten vaikeuttaa riskiryhmien työllistymistä. Jos työkyvyttömyyseläkkeiden väheneminen saadaan yrityksissä aikaan palkkaamalla ensisijaisesti terveitä ja nuoria työntekijöitä ikääntyneiden tai kroonisesti sairastavien työnhakijoiden kustannuksella, järjestelmää voidaan tuskin pitää kovin onnistuneena. Tutkimuksemme tarkastelee työnantajien omavastuita myös näiden vaikutusten kannalta.

Hyödynnämme tutkimuksessa niin kutsuttua luonnollista koeasetelmaa, joka perustuu vuonna 1996 tehtyyn asetusmuutokseen. Omavastuumaksut nousivat keskisuurissa ja pysyivät samaan aikaan ennallaan pienissä ja suurissa yrityksissä. Dynaamisen *differences-in-differences*-menetelmän ja monipuolisen rekisteriaineiston avulla vertaamme työllisyystulemia maksukorotusten kohteena olevissa yrityksissä ja verrokkiyrityksissä asetusmuutosta edeltävinä ja sitä seuraavina vuosina.

Havaitsemme, että korotusten kohteena olevissa yrityksissä työkyvyttömyyseläkkeiden määrä laski lakimuutoksen jälkeen noin 10 prosentilla verrokkiyrityksiin verrattuna. Maksukorotusten työkyvyttömyyseläkkeitä vähentävä vaikutus on dokumentoitu myös aiemmassa tutkimuksessa (Korkeamäki ja Kyyrä 2012). Havaitsemme myös merkkejä haitallisista vaikutuksista: omavastuukorotusten kohteena olevat yritykset palkkasivat ikääntyneitä ja vähemmän koulutettuja työntekijöitä verrokkiryhmää vähemmän. Työkyvyttömyyseläkkeiden vähenemistä näyttävät kuitenkin ajavan ensisijaisesti terveet mekanismit. Asetusmuutoksen seurauksena työllisyys kasvoi etenkin sellaisten työntekijöiden keskuudessa, joiden todennäköisyys jäädä työkyvyttömyyseläkkeelle ilman asetusmuutosta olisi mallimme valossa ollut korkein. Työllisyyden kasvu korkean työkyvyttömyysriskin työntekijöiden keskuudessa selittää työkyvyttömyyseläkkeiden määrän laskun lähes kokonaisuudessaan, 95-prosenttisesti. □

Kirjallisuus

Abowd, J. M., Kramarz, F. ja Margolis, D. N. (1999), "High wage workers and high wage firms", *Econometrica* 67: 251–333.

Card, D., Heining, J. ja Kline, P. (2013), "Workplace heterogeneity and the rise of West German wage inequality", *The Quarterly Journal of Economics* 128: 967–1015.

Gentzkow, M., Shapiro, J. M. ja Taddy, M. (2019), "Measuring group differences in high-dimensional choices: Method and application to congressional speech", *Econometrica* 87: 1307–1340.

Korkeamäki, O. ja Kyyrä, T. (2012), "Institutional rules, labour demand and retirement through disability programme participation", *Journal of Population Economics* 25: 439–468.